

VÁZQUEZ MONTALBÁN I LA REBOTIGA DE L'OLIMPIADA BARCELONINA: CONFLICTES POLÍTICS I NEGOCIS URBANÍSTICS

JORDI OSÚA QUINTANA

Doctor en Ciències de l'Esport

INEFC Barcelona (UB)

RESUM: Malgrat les seves reserves enfront del moviment olímpic, Vázquez Montalbán no es va desentendre de l'Olimpiada barcelonina. Els seus comentaris giraran entorn al seu significat i a la seva repercussió en l'àmbit polític i urbanístic. Fa palès el conflicte entre l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, així com la disputa sobre l'adscripció catalana o espanyola dels Jocs. A més, lamenta la metamorfosi soferta per la ciutat, amb el vistiplau d'intel·lectuals i polítics d'esquerres, que només beneficiava els empresaris i dilapidava el patrimoni de la seva memòria històrica.

PARAULES CLAU: Barcelona 92, electoralisme, identitat, nacionalisme, memòria històrica, especulació urbanística

**Vázquez Montalbán and the back of the Barcelona Olympiad:
political conflicts and urbanism business**

201

ABSTRACT: Despite his reservations against the Olympic movement, Vázquez Montalbán did not ignore the Barcelona Olympiad. His comments will focus the meaning and impact on political and urbanism. He evident conflict between the City Council and the Generalitat of Catalonia and the dispute over the assignment or Spanish Catalan Games. It also regrets the metamorphosis undergone by the city with the approval of left-wing intellectuals and politicians, which only benefited employers and squandered the wealth of their historical memory.

KEYWORDS: Barcelona 92, electioneering, identity, nationalism, historical memory, urbanism speculation

1. Introducció

Un any abans de la designació de Barcelona com a seu olímpica, Vázquez Montalbán¹ expressava a *Diàlegs a Barcelona* sentiments contraposats davant la possibilitat de celebrar aquesta competició internacional a la seva ciutat natal. D'una banda, el seu patriotisme

¹ Per tal d'evitar una reiteració innecessària, quan no s'indiqui a les notes a peu de pàgina l'autor de les cites, s'entendrà que es tracta de Manuel Vázquez Montalbán.

barceloní el feia sentir-se cofoi per la seva elecció en detriment de la capital de l'Estat. De l'altra, la conversió dels atletes en simples màquines destinades a batre rècords una vegada i una altra li feia sentir un rebuig visceral envers l'olimpisme².

Si, en general, els Jocs oferien una oportunitat als Estats per promocionar-se políticament i reforçar la identitat nacional, la seva realització a Barcelona en possibilitava la instrumentalització per part dels governs espanyol, català i barceloní. Barcelona 92 va ser l'escenari de la confluència de diversos conflictes d'interessos.

A més, la seva organització requeria una inversió descomunal per a la construcció d'unes infraestructures imprescindibles. Aquest fet oferia una oportunitat per dur a terme una ordenació racional de la ciutat. Malauradament, en opinió de Montalbán, la urgència del projecte olímpic, l'escassetat de diners públics i els compromisos adquirits amb els empresaris van hipotecar les necessitats ciutadanes segons els interessos dels constructors i els especuladors del sòl. Molt crític amb l'esquerra que capitanejà el procés de transformació urbanística, va defensar l'espai urbà com a patrimoni dels ciutadans i com a testimoni de la memòria històrica.

2. Electoralisme olímpic

Pasqual Maragall va ser nomenat alcalde de Barcelona el 1982, substituint el seu company de partit, Narcís Serra, autèntic impulsor de la candidatura olímpica barcelonina per al 1992. Per a Vázquez Montalbán, els Jocs es van convertir en una oportunitat per recuperar la vitalitat de tota una generació, la del mateix Maragall, un cop esgotat el seu projecte polític amb la culminació de la transició democràtica:

«Potser per això quan es va tornar a proposar una Barcelona olímpica per al 1992, presentada primer per l'alcalde Narcís Serra i convertida en condició sine qua non del seu successor, Pascual Maragall, nét del poeta, els naufrags del Titanic es van arrapar a l'esperança olímpica com si fos una fusta podrida però salvadora, almenys imaginàriament salvadora. I hi va haver un impuls col·lectiu per donar suport al desig olímpic, com si la musculatura dels atletes es pogués vampiritzar i regenerar la cansada musculatura de la generació del canvi»³.

² *Diàlegs a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985, p. 46-47.

³ *Barcelones*. Barcelona: Empúries, 1992, p. 308.

El projecte olímpic no responia a l'esperit rupturista, democràtic i popular expressat per la militància política de l'alcalde Maragall durant el franquisme i la transició. La seva implementació quedava en mans del consens característic de la democràcia espanyola, una estratègia capaç d'integrar tots els interessos econòmics, polítics i socials:

«Una anàlisi de qui van ser els factòtums de l'esforç perquè concedissin a Barcelona els Jocs Olímpics supera la col·lecció d'anècdotes i curiositats i dona un espectre més fidel: Joan Antoni Samaranch, president del COI, antic dirigent esportiu del Movimiento Nacional i president de la Diputació de Barcelona sota el franquisme, i l'alcalde Pasqual Maragall, exmilitant del FOC (Front Obrer Català) i funcionari socialista de l'Ajuntament de Barcelona. Afegim-hi el nom de Ferrer Salat, directiu del Cercle d'Economia i dels joves empresaris paneuropeistes, primer president de la CEOE (patronal) democràtica, i els noms ja esmentats, i significatius, de Mollet o Abad, i tindrem un quadre complet de l'esperit moderat, moderador i consensuador dels temps»⁴.

203

Pasqual Maragall va visitar la ciutat de Seül per observar *in situ* com es desenvolupaven uns jocs olímpics i recollir la bandera olímpica, arriada en la cerimònia de clausura, com a símbol del relleu entre les seus. En aquell moment, Vázquez Montalbán considerava que l'alcalde s'enfrontava a dos reptes. D'una banda, negociar amb l'administració catalana i de l'Estat fent-los partícips d'aquell esdeveniment no tan sols barceloní, sinó també català i, per descomptat, espanyol. De l'altra, aconseguir les inversions requerides per organitzar aquella competició esportiva dins d'un projecte democràtic que respongués a les necessitats dels ciutadans.

De la resolució d'aquestes dues qüestions en dependria l'èxit d'uns jocs que no tan sols havien de servir per posar la ciutat a l'aparador mundial o per a l'enriquiment dels especuladors, sinó sobretot per millorar-la de cara als seus habitants:

«Intueixo que l'alcalde només sortirà de les seves nerviositats quan arribi a un pacte real de corresponsabilitat amb l'Estat i amb la Generalitat, pacte que pot ser paper mullat si a més no

⁴ *Ibidem*, p. 311-312.

hi ha un suport clar i innocent de la ciutadania. Mal assumpte quan una ciutat ha d'esperar el mannà olímpic per resoldre les seves fams ajornades, però encara pitjor quan es decep una expectativa sens dubte exagerada. Per primera vegada Barcelona estava en condicions de fer un salt per sobre de les seves limitacions i d'acord amb una planificació democràtica de les seves necessitats. A hores d'ara ningú no sap qui domina el conjunt d'aquesta operació de creixement, qui té en poder seu el mapa complet, mentre els ciutadans se sorprenden, s'extasien o envesteixen davant fragments d'un pla global»⁵.

La principal preocupació de l'alcalde eren les infraestructures necessàries per permetre l'arribada dels atletes i del públic, així com facilitar el desplaçament entre les diverses instal·lacions esportives que acollirien les competicions. Pasqual Maragall acusava la Generalitat d'oferir poca col·laboració per a la construcció d'aquestes comunicacions imprescindibles:

«L'alcalde Maragall s'ha queixat que el president Pujol li fa "llum de gas" a propòsit de les Olimpíades. L'Ajuntament hi posa els estadis i l'esperit olímpic, però l'Honorable no hi posa els carrers. Com es pot fer una Olimpíada en una ciutat sense carrers?»⁶.

Però el president de la Generalitat no estava disposat a gastar gaire en un projecte que atorgaria a Pasqual Maragall tots els rèdits polítics. A més, Pujol argumentava que la seva funció com a màxima autoritat de Catalunya consistia a mantenir l'equilibri entre les diverses parts del territori català i no pas a potenciar únicament una ciutat:

«Si bé és cert que Pujol no detesta les Olimpíades en si mateixes, sí que és evident que no desitja que es converteixin en el pedestal per al govern socialista de la ciutat. A més, Pujol defensa la idea fonamental de nació mentre els socialistes s'inclinen per la de ciutat [...]. Pujol pensa que les Olimpíades poden descompensar Catalunya, no tan sols des d'un punt de vista econòmic, sinó també des d'un punt de vista conceptual»⁷.

⁵ "Mensaje desde Shanghai" a: *El País*, 8 octubre 1988, p. 22.

⁶ "El pacto olímpico" a: *El País*, 13 maig 1989, p. 22.

⁷ "Un nuevo deporte olímpico" a: *Interviú*, núm. 680, 23 maig 1989, p. 154.

La concreció d'un projecte olímpic democràtic requeria una certa independència de l'administració municipal respecte de l'ajut financer privat. I això només seria possible pactant amb l'administració estatal i autonòmica per aconseguir la seva col·laboració en aquest projecte. Per això lamentava l'enfrontament entre Pujol i Maragall amb motiu de les Olimpíades, ja que més enllà dels interessos polítics partidistes era urgent la construcció de les infraestructures:

«Les instal·lacions esportives estaran fetes. També la Vila Olímpica, però la xarxa urbana que permeti unes comunicacions eficaces amb prou feines és un projecte, dues perforacions i quatre aplanaments. Perquè les Olimpíades s'apropen i a més de ser una conya marinera i el pretext per a festejos inaugurals kitsch, en el nostre cas poden ser un fracàs estructural, econòmic, esportiu i propagandístic»⁸.

Vázquez Montalbán assenyalava l'existència d'interessos polítics darrere la resistència de l'administració autonòmica a invertir en els Jocs i de l'oposició dels grups d'esquerra del consistori a un projecte urbanístic que deixava de banda la població. En qualsevol cas, responsabilitza directament l'alcalde de la seva incapacitat per arribar a acords i de la seva voluntat de tirar cap endavant els seus plans sense fer-hi cap modificació. Potser aquesta actitud intransigent de Maragall responia a la irremeiable obligació de lliurar els Jocs a la mateixa inversió privada que en va facilitar la concessió:

«I el que podria haver estat un pla democràticament elaborat i consensuat i empès per la ciutadania, s'ha vist corregit i augmentat per les necessitats olímpiques, que són totes, perquè gairebé tot estava per fer. [...] Res a objectar al fet que les resistències del pujolisme puguin ser electoralistes i les d'Iniciativa, populistes, però la veritat és que el senyor alcalde ha tirat endavant el seu projecte com si fos Squillace, des del més ranci despotisme il·lustrat, temorós potser que la recerca d'un consens deixés al descobert compromisos amb poders fàctics que han protegit la concessió de les Olimpíades»⁹.

⁸ *Ibidem*.

⁹ "El pacto olímpico" a: *Op. cit.*, p. 22.

Dins del pols entre la Generalitat i l'Ajuntament, una de les discussions més importants es va produir sobre l'accés a l'Anella Olímpica, situada a Montjuïc. Amb independència de si es tracta d'una qüestió política o urbanística, Vázquez Montalbán demana una solució ràpida. Per evitar l'acusació de criticar-ho tot sense aportar-hi remeis, proposa la construcció d'unes escales mecàniques, curiosament la mesura finalment adoptada¹⁰.

La proximitat de l'esdeveniment va llimar les asprors entre l'administració pública catalana i la barcelonina. L'acord es va escenificar al voltant de la torxa olímpica, sostinguda pels dos màxims representants d'aquestes institucions, en arribar a Barcelona després del seu recorregut per la geografia espanyola:

«Quan la torxa olímpica va tornar a Barcelona després d'haver fet la volta a Espanya, l'alcalde Maragall i el president Pujol van protagonitzar una escena meravellosa. Agafats tots dos a la torxa, van fer unes passes que semblaven de ball (xotis?). Mai no van estar, ni probablement estaran, tan a prop Maragall i Pujol»¹¹.

206

Finalment tot va ser a punt per a la inauguració dels Jocs. La treva institucional entre les diverses administracions i el suport de la iniciativa privada havien obrat el miracle. Fins i tot el president de la Generalitat va cedir a l'alcalde tot el protagonisme durant els dies de competició:

«Durant les dues setmanes olímpiques, Pujol no ha estalviat elogis a la bona organització dels Jocs, ni ha negat el protagonisme principal de Maragall; al contrari, l'ha reafirmat en diverses ocasions»¹².

Si les actuacions polítiques i urbanístiques de Maragall no es corresponien amb els seus principis ideològics d'esquerra i democràtics, la referència a l'oposició de la ciutat als Jocs de Berlín del 36 sí que va fer honor al socialisme de l'alcalde:

¹⁰ "El monte calvario olímpico" a: *El País*, 26 agost 1990, p. 17.

¹¹ "Felipe, el ausente" a: *Interviú*, núm. 851, 20 agost 1992, p. 105.

¹² *Ibidem*.

«També força sorprenent l'al·locució de l'alcalde, perquè en un rampell de socialisme proteínic, per sobre de la litúrgia convencional del moment, va reivindicar el passat combatiu de la ciutat i el fet d'haver pretès ser la seu de l'Olimpíada Popular el 1936, rèplica de l'Olimpíada hitleriana. Molts dels atletes "populars" que van arribar a Barcelona el juliol de 1936 per a una Olimpíada roja, frustrada per la guerra, s'hi van quedar i van formar els primers efectius de les Brigades Internacionals»¹³.

Un cop finalitzada l'Olimpíada quedava l'interrogant del cost del manteniment i de l'ús de les instal·lacions construïdes, a més del deute assumit pels ciutadans de Barcelona. L'oposició política del consistori barceloní no desaprofitaria l'oportunitat de denunciar la inversió desproporcionada per a aquest esdeveniment:

«Els enemics polítics de l'alcalde preparaven els comptes que havien de demostrar el balafiament sense precedents que faria dels ciutadans, dels seus fills i dels fills dels seus fills, deutors externs i interns fins ben entrat el segle XXI»¹⁴.

207

3. A la recerca de la identitat

La utilització patriòtica dels Jocs per part dels catalans i dels espanyols constituïa una gran preocupació, tant política com social, per als uns i els altres. En un diàleg amb Jaume Fusté apareix aquest temor català a l'exaltació nacionalista espanyola, tot i que Vázquez Montalbán considera que l'autoestima del poble català augmentarà gràcies a l'èxit organitzatiu:

«Això de l'espanyolisme que tu dius podrà veure's compensat per la presumpta capacitat organitzativa catalana que haurà muntat unes olimpíades amb molt de seny i funcionaran força bé, suposo. Això també constituirà un valor de relleuament del patriotisme català: quan fem una cosa la fem bé, de les pedres en traiem olimpíades, etc...»¹⁵.

¹³ "Medido y bien medido" a: *Interviú*, núm. 849, 6 agost 1992, p. 105-106.

¹⁴ "Epílogo" a: *El País*, El País Olímpico, 11 agost 1992, p. 2.

¹⁵ *Diàlegs a Barcelona. Op. cit.*, p. 46.

El govern espanyol també sospitava que els Jocs podien ser aprofitats per reforçar la identitat catalana. D'aquí la decisió d'afegir-hi dues efemèrides: la conquesta de Granada i l'arribada de Colom a Amèrica. D'aquesta manera es podia contrarestar la força del sentiment nacionalista català:

«Sortir ara amb això de la celebració de la unitat d'Espanya el 1992 és pixar fora de test, tractant d'abocar aigua estatalista al goig popular català, per si les mosques independentistes es posen a brunzir. És a dir, que si la racionalitat no hi posa remei, aquests Jocs Olímpics barcelonins de 1992 se celebraran vigilats per una parella de la Guàrdia Civil: a la dreta la unitat d'Espanya i a l'esquerra el cinquè centenari del descobriment, de manera que no hi sortiran guanyant ni les Olimpíades, ni el descobriment, ni la unitat d'Espanya»¹⁶.

La xiulada al rei Joan Carles I en la inauguració del reconstruït Estadi Olímpic de Montjuïc amb motiu dels Campionats del Món d'atletisme va reobrir la polèmica entorn a les manifestacions del nacionalisme català durant els Jocs per part del nacionalisme espanyol. Vázquez Montalbán exposa el seu punt de vista sobre aquest esdeveniment. En primer lloc, defensa la llibertat d'expressió en un estat democràtic i l'actitud envers un monarca constitucional en relació amb la d'un dictador:

«El possible greuge sofert per Joan Carles I ha suscitat una sèrie d'actes de fe monàrquics que s'acosten a les reverències mandarinesques, i revelen que la transició, pel que sembla, no s'ha acabat. No es pot donar per acabada una transició de la dictadura a la democràcia quan un rei constitucional no pot ser xiulat. Els reis constitucionals poden ser xiulats i aplaudits, no van sota pal·li, ni demanen un Te Deum a cada cantonada»¹⁷.

En segon lloc, planteja que aquesta esbrancada al monarca no respon al sentiment de la majoria dels catalans, partidaris d'una prudència històrica expressada en el pacte de la Transició en què es reconeix la figura del rei, i ni tan sols al nacionalisme català. De fet,

¹⁶ "1992" a: *El País*, 23 octubre 1986, darrera pàgina.

¹⁷ "Los reyes tienen espalda" a: *Interviú*, núm. 698, 25 setembre 1989, p. 129.

atribueix la xiulada a un sector de la joventut més descontent per les condicions socials i per l'absència d'un futur que per la conjuntura política de Catalunya:

«El catalanisme passa per un moment complex en què a una certa esclerosi del pujolisme com a expectativa li està sortint la contestació d'una joventut radical agressiva perquè és agredida i, al meu parer, més agredida socialment en la seva condició de joventut “sense lloc” que no pas en la seva condició de joventut independentista. Per tant, [...] més atenció a malestars socials que ni neixen ni moren als estadis»¹⁸.

Vázquez Montalbán també va criticar la politització de Televisió Espanyola en relació amb aquest esdeveniment, ja que el documental històric sobre l'Estadi Olímpic emès per l'ens públic va obviar l'època franquista. Aquesta manipulació informativa la compara amb la realitzada pel règim estalinista en fer desaparèixer Trotski d'una fotografia en què es troba al costat de Lenin en el moment d'enviar les tropes soviètiques cap al front:

«Doncs bé, en el correlat documental que TVE va dedicar a la història de l'Estadi de Montjuïc, es va practicar la manipulació de passar d'Alfons XIII a Joan Carles I com si a Espanya no hagués passat res. [...] No ja pronunciament, que hagués estat el més sa en una democràcia que condemna la dictadura, sinó el més absolut silenci, silenci de paraules i d'imatges»¹⁹.

209

La discussió nacionalista sobre la propietat dels Jocs, catalans o espanyols, va comportar algunes conseqüències per a l'alcalde, més avesat en les seves intervencions públiques a destacar la pertinença de l'esdeveniment a la ciutat i, per extensió, a Catalunya. En aquest sentit, Vázquez Montalbán va valorar com a lamentable el boicot d'alguns grups extremistes al pregó de Pasqual Maragall a les festes de Valladolid. Aquesta actitud resultava molt més perillosa per a la unitat d'Espanya que no pas les declaracions de l'alcalde:

«Que Pasqual Maragall no hagi pogut pronunciar el pregó de les festes de Valladolid és una de les peripècies més vergonyoses

¹⁸ *Ibidem*, p. 130.

¹⁹ *Ibidem*.

de la transició. [...] Pel que sembla, Valladolid continua sent zona nacional i disposa de grups contundents intimidadors. [...] No obstant això, pel que sembla hi ha gasolines i gasolines. Paraules com dret a l'autodeterminació o independentisme són greuges separatistes que esquincen tota mena de vestidures, i en canvi exclouren un polític català d'un acte al qual havia estat convocat és simplement un mal menor i no un bidó de gasolina separadora llançat sobre el foc mateix»²⁰.

Una altra de les polèmiques nacionalistes es va encetar després de la reivindicació d'un Comitè Olímpic Català. Vázquez Montalbán, lluny de posicionar-se a favor de la causa espanyola o catalana, aprofita aquest conflicte per demanar la supressió de qualsevol expressió patriòtica durant els Jocs, ja siguin els comitès organitzadors, les banderes o els himnes:

«I una prova que el sentiment patriòtic no mor la tenim en el plet dels comitès olímpics autonòmics, que reivindiquen el dret al fet que cada autonomia obtingui dividendes patriòtics específics, tal vegada en l'obstinació de demostrar el rànking de cromosomes dins d'un suposat artificial cromosoma nacional-estatal. El més sa seria demanar la supressió de tots els comitès olímpics, de totes les banderes estatals i nacionals i de tots els himnes, substituïts tots aquests codis semàntics per codis equiparables però sense el tuf de les guerres d'hegemonia, amb el cronòmetre i l'anabolitzant com a armament convencional. No tindrem pas aquesta sort»²¹.

Al final, el president del COI va donar suport a la formació d'aquest Comitè Olímpic Català, una nova institució, juntament amb la història, la llengua, el dret i la cuina, per justificar la dimensió nacional de Catalunya. Vázquez Montalbán presenta sorneguerament la reunió entre els tres catalans situats al capdavant de l'organització dels Jocs per dilucidar el paper del catalanisme en els Jocs com la inauguració d'un nou «ordre olímpic»:

«La batalla per la independència simbòlica de Catalunya durant els Jocs Olímpics no ha fet més que començar i ja ha

²⁰ "Maragall y el 'síndrome Michel'" a: *El País*, 22 setembre 1991, p. 22.

²¹ "En torno al patriotismo" a: *Interviú*, núm. 736, 18 juliol 1990, p. 145-146.

provocat una cimera de presidents del COI. Els senyors Samaranch, Ferrer Salat i Miró Ardèvol es veuran les cares i els arguments, i que l'astut lector observi com la Providència ja ha aconseguit, de moment, que siguin tres catalans, tres, els obligats a reunir-se per dilucidar aquesta qüestió»²².

El paper del president de la Generalitat no es va limitar tan sols a subvencionar econòmicament el projecte olímpic. Pujol va negociar amb l'Estat la quota de manifestació catalanista permesa durant aquesta competició retransmesa a milers de milions de persones d'arreu del món:

«Sincerament, crec que Pujol marcarà en tot moment el límit del que l'Estat pot acceptar. I em sembla que aquest límit, si no es radicalitzen gaire les coses d'aquí al juliol, tindrà el seu just terme mitjà en la profusa exhibició de la senyera i ja veurem què es fa amb "Els Segadors"»²³.

Tres mesos abans de la inauguració, Vázquez Montalbán adverteix que els gestos del govern espanyol, permissius amb les expressions catalanistes durant els Jocs, no representen cap avenç per a un nacionalisme català vinculat no tant a una reivindicació política com econòmica:

«Si algú pensa que les concessions que l'estat espanyol faci respecte dels Jocs marcaran avenços del nacionalisme català irreversibles i que la blanor d'avui requerirà duresa demà és que continua tenint l'entramat mental confeccionat per la Formación del Espíritu Nacional. Avui tot això del nacionalisme, encara que no ho sembli, té molt més a veure amb el tren d'alta velocitat que amb la flauta màgica»²⁴.

Les imatges de l'arribada de la torxa olímpica a les costes catalanes van rebre un tractament diferenciat a la televisió autonòmica i l'estatal, probablement com a clàusula del pacte olímpic entre les dues administracions. Mentre la televisió catalana centrava l'atenció en les manifestacions de catalanitat al voltant dels Jocs, Televisió Espa-

²² "Nuevo orden olímpico" a: *El País*, 4 abril 1992, p. 20.

²³ "Pasar por el aro olímpico" a: *Interviú*, núm. 834, 24 abril 1992, p. 122.

²⁴ *Ibidem*.

nyola passava per alt aquestes imatges i ensenyava les expressions d'espanyolitat per part dels atletes i del públic. El poc interès concedit a l'arribada de la torxa olímpica a Empúries per la televisió estatal serà compensat amb un seguiment massiu en el seu recorregut per la resta d'Espanya²⁵.

Aparentment els polítics catalans havien aconseguit el seu objectiu i els Jocs tenien un marcat caire català. Així i tot, prèviament al fet que el president del COI recuperés el seu «sentit d'Estat», Vázquez Montalbán insistia en la dificultat per mantenir aquest protagonisme autonòmic un cop finalitzats els Jocs:

«De moment, l'expedient s'ha cobert i ja veurem si el protagonisme català dels Jocs tindrà la seva continuïtat quan els atletes olímpics hagin tornat a casa i els espanyols ens quedem una altra vegada sols, cara a cara, memòria a memòria»²⁶.

Però el principal escull arribà amb la cerimònia inaugural. La necessitat de conjuminar les expressions del patriotisme català i espanyol, evitant les intervencions hostils dels grups radicals independentistes, va obligar a un exercici de càlcul finalment molt ben resolt entre la Generalitat de Catalunya i el cap de l'Estat:

«La cerimònia de presentació dels Jocs Olímpics de Barcelona va ser un prodigi de càlcul d'estratègies patriòtiques. D'una banda, calia satisfer el sentiment nacionalista català, i de l'altra, no vexar el complex d'hegemonia històrica del nacionalisme estatal espanyol i, finalment, prevenir la reacció d'insatisfets ultres, d'una i altra tendència. Es tractava de sortir de la cerimònia inaugural amb la figura del rei sense taca de xiulades i esbrincades»²⁷.

L'èxit de la cerimònia inaugural inflà l'orgull dels catalans, encara que a la resta d'Espanya l'opinió no va resultar tan unànime. Alguns sectors del nacionalisme espanyol van expressar el seu malestar per la utilització d'«Els Segadors» durant l'entrada dels reis a l'Estadi Olímpic. Així queda reflectit en un dels articles de la sèrie «Sabotaje olímpico»:

²⁵ «La catalanización de los juegos" a: *Interviú*, núm. 843, 29 juny 1992, p. 137.

²⁶ «Medido y bien medido" a: *Interviú*, núm. 849, 6 agost 1992, p. 106.

²⁷ *Ibidem*, p. 105.

«Allí teníem la cerimònia inaugural, que tanta autocomplaença havia deixat entre els catalans en general i els barcelonins en particular fins al punt d'haver-se produït un moviment sísmic psicosomàtic que havia elevat en més de vint centímetres l'altura de Barcelona sobre el nivell del mar. La resta d'Espanya havia acollit amb desiguals opinions la brillantor de la cerimònia, especialment molestos alguns sectors de la capital d'Espanya perquè els reis van ser introduïts a l'estadi barceloní als acords de l'himne nacional català»²⁸.

Vázquez Montalbán va criticar l'estratègia dels mitjans estatals, consistent a treure importància al paper dels catalans en els Jocs de Barcelona. Aquesta obsessió anticatalana va assolir el punt àlgid quan un diari esportiu madrileny va evitar de col·locar en portada la inauguració de la competició olímpica:

«Per evitar un excessiu protagonisme català, els mitjans de comunicació de l'Estat han contrarestat tot el que han pogut l'exaltació de l'espectacle barceloní. Un diari esportiu de la capital passarà a la història del periodisme castís per no haver donat en portada la inauguració dels Jocs Olímpics de Barcelona»²⁹.

213

També va sorprendre la discreta presència del president espanyol durant la celebració dels Jocs. D'una banda, Felipe González es trobava en una situació força incòmoda, ja que el seu excessiu protagonisme hauria estat criticat pels partidaris de l'Ajuntament, la Generalitat o la monarquia³⁰. A més, la seva prudència ajudava a reforçar el caire català de l'esdeveniment, defensat pel mateix president del COI³¹. Així mateix, tampoc no volia ser acusat a la resta de l'Estat d'ordir una operació contrària a la unitat d'Espanya:

«Prou catalanitzats els Jocs, es va dir que aquesta va ser la causa que el president González gairebé ni s'apropés per Bar-

²⁸ "La ciudad, alegre y confiada" a: *El País*, El País Olímpico, 30 juliol 1992, p. 2.

²⁹ "Felipe, el ausente" a: *Interviú*, núm. 851, 20 agost 1992, p. 106.

³⁰ *Ibidem*, p. 105.

³¹ "El irresistible encanto de Samaranch" a: *El País*, 19 desembre 1992, p. 35; *Sabotaje Olímpico*, Barcelona: Planeta, 1993, p. 63.

celona, disposat a no confondre's amb els enemics de la idea que Espanya és una unitat de destí en l'universal»³².

Finalment, es va complir l'objectiu polític dels Jocs, gràcies a la gran quantitat de medalles inesperades aconseguides pels esportistes espanyols³³, i a la seva utilització com un aparador del progrés del país assolit pel govern socialista:

«Amb totes les seves virtuts, els Jocs Olímpics de Barcelona no van deixar de ser un intent publicitari de la modernitat socialista, en coincidència amb un altre intent similar, l'Expo de Sevilla. Més val no parlar d'on ha anat a parar tanta modernitat, però els Jocs de Barcelona van ser una cosa molt semblant a l'apoteosi final de l'Operació Modernitat»³⁴.

Els periodistes internacionals es mostraven sorpresos davant el patriotisme català dels Jocs i preguntaven a Vázquez Montalbán com era possible l'aparició «sobtada» d'aquest nacionalisme. Davant el desconeixement de la reivindicació catalana, l'escriptor barceloní explicava que la voluntat nacional de Catalunya es remuntava a l'alta edat mitjana, abans de la seva fusió amb Castella. En aquest context històric, l'Olimpíada simplement constituïa una oportunitat per donar a conèixer aquesta realitat al món sencer³⁵.

D'altra banda, l'aparent suport del president del COI, Joan Antoni Samaranch, a la catalanització dels Jocs es va esvaïr sobtadament un cop conclosos:

«Ja té Samaranch un peu a Atlanta i ni virolais ni enterraments de la sardina, ni comitès olímpics catalans, ni segadors, ni res que s'hi assembli. És més. Ha dit que els esportistes catalans reforcen la seva identitat dins de l'equip olímpic espanyol i ha deixat el senyor Miró amb el COC amb un pam de nas i les avantguardes olímpiques nacionalistes sense cap possibilitat de pressió social, perquè ni Barcelona, ni tan sols Manresa, podran ser seu olímpica en molts decennis, probablement segles»³⁶.

³² "Samaranch y la negritud" a: *Interviú*, núm. 871, 11 gener 1993, p. 113-114.

³³ "¿Quién puede tomarse en serio un país que se llama CEI?" a: *El País, El País Olímpico*, 9 agost 1992, p. 2.

³⁴ "Los olímpicos atacan de nuevo" a: *Interviú*, núm. 1054, 8 juliol 1996, p. 96.

³⁵ "El loro y los Juegos Olímpicos" a: *Perfil*, 14 setembre 1992, sense paginar.

³⁶ "El irresistible encanto de Samaranch" en: *El País*, 19 desembre 1992, p. 35.

4. La metamorfosi de Barcelona

A més de la instrumentalització política dels Jocs, Vázquez Montalbán es va preocupar per la remodelació de Barcelona. La transformació de la fisonomia de la seva ciutat es produirà en funció dels interessos econòmics sacrificant les necessitats socials. Per aquest motiu, reclama la participació dels ciutadans en aquest nou projecte per a la ciutat i un plantejament ètic que, més enllà de l'objectiu olímpic, valori l'adequació dels mitjans emprats per aconseguir-la:

«Seria practicar un barat radicalisme posar pals a les rodes d'un irreversible carro olímpic, però seria inexcusable no aprofitar instruments democràtics i participatius de fiscalització. D'aquí a 50 anys les finalitats urbanes de les Olimpíades s'hauran incorporat al patrimoni de la ciutat, però seria convenient que, per primera vegada en la seva història, Barcelona no separés en aquest patrimoni la materialitat de les finalitats de la moralitat dels mitjans».³⁷

En la novel·la *El delantero centro fue asesinado al atardecer*, Vázquez Montalbán exposa, en un discurs pronunciat per Basté de Linyola, el punt de vista de l'empresariat català sobre la cita olímpica. Per als homes de negocis aquest esdeveniment esportiu significava una oportunitat de creixement urbanístic i una possibilitat publicitària immillorable per a la ciutat que es materialitzarà en dues frases que ben aviat es popularitzaren:

«Cal acceptar la bona i la mala herència del passat i practicar un urbanisme i una arquitectura de dignificar el que és dignificable i enderrocar només el que és enderrocable. Sempre des de la filosofia que tradueixen dos eslògans omnipresents en els quatre punts cardinals de la ciutat. “Barcelona més que mai” i “Barcelona, posa't guapa”. En efecte, “més que mai”, perquè mai com ara podem fer un salt cap al futur activat pel repte olímpic, i “Barcelona, posa't guapa”, perquè aquesta ciutat serà l'aparador de Catalunya i d'Espanya el mil nou-cents noranta-dos i està en joc una imatge publicitària en el gran mercat universal de la imatge».³⁸

³⁷ “Mensaje desde Shanghai” a: *Op. cit.*, p. 22.

³⁸ *El delantero centro fue asesinado al atardecer*. Barcelona: Planeta, 1988, p. 101.

La prioritització de l'interès privat per davant del públic va ser conseqüència de la incapacitat d'assumir tota la despesa econòmica derivada dels Jocs per part d'unes finances públiques deficitàries. Per assegurar-se el suport del sector empresarial, es va haver de cedir a les exigències imposades pels especuladors:

«I quan aquesta segona oportunitat democràtica de reforma i construcció o reconstrucció s'ha posat en moviment ho ha fet des de poders locals democràtics, però pobres i cada cop més imbuïts del principi de mobilitzar la iniciativa privada, costi el que costi, encara que costi especulació, perquè pel que sembla hi ha dos tipus d'especulació, l'orientada al bé particular i l'orientada al bé comú».³⁹

Vázquez Montalbán qüestiona un creixement orientat a accentuar les diferències d'estatus dins de la ciutat en privilegiar unes zones d'inversió en perjudici d'altres:

«Les Olimpíades són irreversibles i han generat un creixement olímpic que encara no se sap si coincideix amb el model de creixement més adequat per a aquesta ciutat. De moment, crea zones de privilegi inversor i una perillosa impressió que a Barcelona augmenta i augmentaran les diferències nord-sud i centre-perifèria».⁴⁰

Malgrat tot, Montalbán no perdia l'esperança. Tres anys abans de l'inici dels Jocs, considerava encara possible aprofitar aquest impuls per construir una Barcelona al servei dels interessos futurs dels ciutadans i no de la necessitat immediata de promoure l'espectacle olímpic:

“Encara és a temps el senyor alcalde d'aconseguir un pacte olímpic que vagi més enllà de generar entusiasme pel circ olímpic ple d'esportistes confusos i traficants. L'entusiasme ha de generar-lo la possible Barcelona resultant de les Olimpíades”.⁴¹

³⁹ “El pacto olímpico” a: *Op. cit.*, p. 22.

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

La celebració de les Olimpíades no tan sols suposava una oportunitat per posar-se al dia en equipaments esportius i infraestructures viàries, com a la resta de seus. També permetia compensar les deficiències d'una ciutat sacsejada per una llarga postguerra dividida en vint anys de pobresa i vint d'explotació. Els més optimistes defensaven la conveniència d'aquesta transformació urbanística per modernitzar-la, ja que des dels temps de la Segona República, amb el Pla Macià o Pla Le Corbusier, no havia estat pensada amb criteris d'un desenvolupament racional. En canvi, els pessimistes assistien alarmats a la submissió dels polítics socialistes a la iniciativa privada tot sacrificant un possible creixement democràtic per una operació especulativa exemplificada en la Vila Olímpica i el centre urbà.

El resultat final farà que Vázquez Montalbán es lamenti d'aquesta imposició dels interessos empresarials que va convertir Barcelona en una «ciutat inevitable»:

«En el futur, el ciutadà barceloní passejarà per l'Anella Olímpic de Montjuïc sense plantejar-se si s'hauria pogut fer d'una altra manera, i la mateixa actitud assumirà davant la Vila Olímpica, els túnels, els cinturons, les antenes de telecomunicació, la remodelació dels barris vells... Per a aquest ciutadà del futur ja serà impossible un càlcul dialèctic entre el vell i el nou, el bo i el millor, perquè davant seu només apareixerà l'inevitable».⁴²

217

Els Jocs afegiran un nou significat a Barcelona: el de «ciutat olímpica». Vázquez Montalbán es pregunta si aquesta transformació urbanística aconseguirà acabar amb les insuficiències detectades o simplement les arraconarà a una banda. La muntanya de Montjuïc, on, segons la llegenda, Hèrcules va fundar la ciutat, es convertirà en el centre de l'espectacle olímpic i el Poblenou, on un grup de cabetians fundà una comunitat denominada Icària, símbol de la utopia proletària, en la Vila Olímpica:

«Barcelona assumeix ara la seva penúltima metàfora d'aquest mil·lenni: ciutat olímpica, i en aquesta projecció cerca un salt endavant que també pot ser una fugida cap endavant. Segons la llegenda, Barcelona va ser fundada per Hèrcules a la muntanya de Montjuïc. D'Hèrcules a Olímpia. Perquè a Montjuïc

⁴² «La ciudad inevitada» a: *Arquitectura Viva*, núm. 5, juliol-agost 1992, p. 4.

hi haurà l'Anella Olímpica i la residència dels atletes, la Vila Olímpica es construeix sobre el que va ser la Icària del proletariat barceloní del Poblenou. Mites i símbols que encara avui tenen la seva empremta».⁴³

En un article escrit per a una revista alemanya insisteix en aquestes observacions. La Barcelona postolímpica, construïda sobre la base d'un *desarrollismo* maximalista per a l'enriquiment dels constructors i els especuladors del sòl, quedarà com un patrimoni inamovible per a les futures generacions i farà créixer les diferències urbanístiques de la ciutat. Els dos grans projectes urbanístics que provocaran aquest desequilibri social seran la construcció de la Vila Olímpica al Poblenou, un barri proletari, i la rehabilitació del centre històric de la ciutat. Totes dues actuacions estan orientades a desplaçar els habitants d'aquestes zones per enriquir els especuladors amb la requalificació dels habitatges:

«D'altra banda, la ubicació de la Vila Olímpica obriria a l'especulació futura tota una zona de la ciutat, habitada per classes populars i en algunes zones fins i tot per un complex lumpen que de sobte veuria revaloritzat el terra sobre el qual trepitjaven les seves misèries i patiria la temptació de la indemnització i la diàspora consegüent. També s'impulsava el pla de regeneració de la Barcelona Vella, per procediments similars als emprats en altres ciutats europees, per tal de "regenerar el centre històric", regeneració que en el fons no ha estat cap altra cosa que una intel·ligentíssima tàctica d'expulsió de les classes populars pauperitzades que habitaven als nuclis envellits de la ciutat i, després de la reforma i condicionament dels vells habitatges, apujar-ne el preu per lliurar-les a sectors socials amb més poder adquisitiu».⁴⁴

L'increment del preu dels pisos obligarà les persones que viuen en aquestes zones a reubicar-se cap a altres barriades per evitar que la seva pobresa enlletgeixi la imatge amb què Barcelona volia presentar-se en el veïnatge universal:

⁴³ "Si Barcelona no existiera" a: *CLUP*, 20 setembre 1989, sense paginar.

⁴⁴ "Barcelona: Norte y Sur. Las olimpiadas han impuesto un modelo de crecimiento" a: *Süddeutsche Zeitung*, 4 desembre 1990, sense paginar.

«La sensació que habiten un sòl que ja no es mereixen perquè un pam quadrat, només un pam quadrat, pot valer l'equivalent al que qualsevol dels habitants d'aquesta ciutat deprimida no guanyarà ni en un any de treball. Si en té. Ja li cercaran un nou Sud on amagar la seva precarietat i al qual no arribin les càmeres de televisió disposades a filmar la prodigiosa metamorfosi d'aquesta ciutat».⁴⁵

Pocs dies abans d'iniciar-se la competició encara mantenia el seu discurs contrari a un esdeveniment esportiu que havia permès enriquir-se a uns pocs afortunats:

«Comprenc la complicitat amb el major espectacle del món, l'èxtasi del polític que ha demostrat que pot organitzar uns JJOO o la complaença de l'home de negocis que avui és més ric que ahir però menys que demà gràcies a totes les construccions que provoquen els Jocs».⁴⁶

En la novel·la *El delantero centro fue asesinado al atardecer*, escrita molt abans d'iniciar-se la transformació urbanística de la ciutat, hi apareix la primera denúncia contra aquests especuladors. El negoci consisteix a adquirir terrenys a baix cost que es revaloritzaran amb les Olimpíades. Un dels empresaris que apareixen en la narració recomana la compra de parcel·les, darrere del Tibidabo o als voltants de la futura Vila Olímpica, que després dels Jocs hauran multiplicat el preu:

«Cal comprar terrenys i comprar als qui poden requalificar terrenys. Aquest ha estat el negoci fonamental d'aquesta ciutat des que van enderrocar les muralles. Vol invertir els seus estalvis?

[...] Si té alguns diners, fiqui'ls en terrenys, a l'altra banda del Tibidabo, quan construeixin el túnel, o a la zona que quedarà darrere la Vila Olímpica. Tot allò serà una mina».⁴⁷

En aquesta novel·la policíaca conflueixen dues trames principals. Una s'articula a partir de l'interès d'uns empresaris en la compra del

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ "El soplado" a: *El País*, 22 juny 1992, darrera pàgina.

⁴⁷ *El delantero centro fue asesinado al atardecer*. *Op. cit.*, p. 82.

camp de futbol del Centelles, situat en una zona que després de les Olimpíades es convertirà en un barri residencial. Per fer-ho consideren imprescindible que l'equip baixi de categoria. D'aquesta manera, el desencís dels socis i afeccionats facilitarà la venda dels terrenys:

«El patronat de fundadors del Centelles havia resistit totes les temptacions de venda del camp, tant en les expansions urbanes dels anys cinquanta i seixanta, com quan van començar a ensumar-lo els caçadors de la futura especulació en tots els voltants de la Vila Olímpica. Situat a la tercera o quarta línia del mar, gairebé als límits de Sant Adrià, el camp del Centelles quedaria engolit en el futur per la Barcelona que creixeria a partir del nucli irradiador de la Vila Olímpica, convertida en blocs d'apartaments per a la nova petita burgesia postolímpica, en contrast amb la població propera i aborigen: catalans proletaris residuals i immigrants de diverses capes arqueològiques».⁴⁸

El protagonisme atorgat pels responsables de l'Ajuntament als arquitectes encarregats del costós disseny de les instal·lacions olímpiques va generar diverses polèmiques, com l'aparició de declaracions «políticament incorrectes», o alguns problemes col·laterals, com l'aparició de goteres a l'Estadi Olímpic pocs dies abans de la celebració dels Campionats del Món d'atletisme. No obstant això, la principal preocupació de Montalbán, confessada a *Barcelona, cap a on vas?*, consistia en l'ús del preciós estadi o del Palau Sant Jordi després dels Jocs, dues instal·lacions amb un cost massa elevat per a les arquitectes municipals:

«De moment ningú nega la bellesa de l'estadi i amb el temps, quan es corregeixin les goteres, serà el que comptarà. Amb el temps el problema serà un altre: la funció mateixa de l'estadi, tret que de la nit al dia es potenciï el Poble-sec i se l'ajudi a pujar a Primera Divisió».⁴⁹

«Però, a part d'això, s'hi troba a faltar una dedicació. I el problema de dedicació el tindran amb l'Estadi de Montjuïc, perquè no sap ningú què passarà amb aquest estadi. Del pavelló Isozaki, el Barça se'n farà càrrec, sempre que el bàsquet

⁴⁸ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁹ "El estómago del arquitecto" a: *El País*, 23 octubre 1989, p. 37.

tingui un predicament com té en aquest moment, lligat a un equip magnífic com té el Barça. Però això, un dia o altre pot entrar en crisi, i llavors qui omple aquest pavelló?». ⁵⁰

La designació d'un arquitecte reconegut internacionalment per a cadascuna de les construccions, que n'augmentava substancialment el cost i prioritzava l'estètica per davant de la funcionalitat esportiva, constituïa una prova dels excessos en les instal·lacions olímpiques. Així ho exposa en el seu llibre *Barcelones*:

«Del concurs internacional, convocat per al projecte i les construccions de l'Anella Olímpica, en surt l'enriquiment de Barcelona amb les aportacions d'Isozaki, Gregotti, Correa y Bofill, mentre la Vila Olímpica es concedeix a Bohigas, Martorell i Mackay. La Vila Olímpica significa la construcció d'un nou tros de Barcelona, una Barcelona destinada a ser residencial un cop s'hagin acabat els Jocs i a fer un contrast visual amb el Poblenou, que hi queda a l'esquena. A Montjuïc sembla que hi havia preparada una llarga escenografia vegetal i monumental que esperava la rematada. Correa com a ordidor general del conjunt, Bofill encarregat de l'INEF o facultat de l'Esport, Isozaki del Nou Palau d'Esports y Gregotti integrat a l'equip de remodelatge de l'Estadi, asseguraven que s'escrivís un capítol de l'arquitectura moderna internacional en una muntanya erigida en arqueologia arquitectònica viva i recent». ⁵¹

221

5. La deserció de l'antifranquisme

Vázquez Montalbán també va denunciar l'operació política propagandística consistent en convèncer la població sobre la necessitat de les obres per allotjar els Jocs:

«Per això, la gent arriba a la conclusió que s'ha de donar la raó a Maragall, en el sentit que, si els Jocs Olímpics no existissin, s'haurien d'inventar. Però també hem de col·locar aquesta frase sota el microscopi, en el sentit de dir: 'Molt bé, és així, però a quin preu?'. A quin preu social, quin preu de-

⁵⁰ *Barcelona, cap a on vas?* Barcelona: Llibres de l'Índex, 1991, p. 98.

⁵¹ *Barcelones. Op. cit.*, p. 330-331.

mocràtic, a quin preu per al futur de la ciutat, en el que significa de sobirania sobre el sòl de la ciutat?».⁵²

A més, lamenta que l'opinió dels crítics amb aquesta transformació urbanística serà relegada a l'oblit. Els ciutadans acceptaran el resultat de la remodelació olímpica sense plantejar-se l'existència d'altres alternatives:

«Sí, i han de dir que és necessari perquè, si no, no es poden fer els Jocs Olímpics. El que passa –ja t'ho he dit i hem de ser-ne molt conscients– és que d'aquí a cinquanta anys el que quedarà a la ciutat serà el que hauran fet, i les nostres crítiques no quedaran. Les crítiques són a les hemeroteques, i que, en canvi, les obres dels pragmàtics es veuen. Llavors, la gent ho metabolitza, s'ho empassa i està contentíssima amb el que ha quedat, perquè no es repensa mai com hagués pogut ser allò. Els fets són els fets».⁵³

La pressió imposada per la urgència d'arribar als terminis previstos havia acabat avortant el projecte de les avantguardes urbanístiques que durant el franquisme havien reivindicat una ciutat democràtica per als ciutadans, lliurant el seu destí en mans dels constructors:

«Sota els últims anys del franquisme, les avantguardes crítiques d'urbanistes, arquitectes i geògrafs urbans van somiar la ciutat futura fruit d'una programació democràtica pactada entre savis i veïns. Han estat desbordats pels esdeveniments i finalment s'han desbordat a si mateixos, davant l'evidència que ha imposat el model d'una ciutat-mercat, forçada la lògica del mercat per la pressió de complir els terminis olímpics».⁵⁴

En el seu llibre *Barcelones*, Montalbán reivindica l'existència d'altres alternatives per afrontar la necessària transformació urbanística de la ciutat, que els dirigents socialistes, al capdavant de les institucions públiques encarregades d'aquest projecte, tenien la responsabilitat d'impulsar per harmonitzar els diversos interessos econòmics i socials:

⁵² *Barcelona, cap a on vas?. Op. cit.*, p. 104-105.

⁵³ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁴ "Barcelona: la ciudad de los prodigios irremediables" a: *Tages-Anzeiger*, 23 abril 1990, sense paginar.

«Era possible créixer d'una altra manera? Els crítics opinem que sí en el moment en què es va posar en marxa la piconadora olímpica i ara, ja laminats per l'implacable corró, seguim insistint que sí: hi havia una altra manera de créixer i precisament era un ajuntament socialista aquell qui havia d'experimentar la fórmula d'una economia de mercat amb cervell socialitzador».⁵⁵

Vázquez Montalbán exposa una visió molt personal de la història de la ciutat per guiar els visitants olímpics, però sobretot per orientar-se a si mateix en un entorn urbà diferent del de la seva infantesa. També denuncia els interessos econòmics ocults en aquesta modificació de la ciutat programada de cara a possibilitar la celebració dels Jocs. Davant l'oportunitat d'enriquiment dels especuladors, poca importància tenien les veus que criticaven un esforç econòmic no orientat a satisfer les necessitats de la ciutadania:

«Es van posar quasi totes les esperances en els Jocs Olímpics: farien avançar de pressa el remodelatge urbà, reactivarien l'oferta de la construcció i, doncs, l'economia, obririen definitivament els límits tancats i ajornats de la ciutat, ja fos per la Ribera cap al Maresme o pels túnels del Tibidabo cap al Vallès. I a més donarien un sentit final, una historicació definitiva a Montjuïc, la muntanya d'Hèrcules. Aquesta pretensió no excloïa la prevenció i fins i tot les crítiques de sectors socials i culturals que hi veien una fugida cap endavant i una primacia d'algunes parts de la ciutat sobre les altres, una supeditació de les necessitats reals de la ciutat a la necessitat artificial i quimèrica dels Jocs Olímpics. La història no s'ha fet sense dolor, misèries i trampes, i abans els grans impulsos urbans van ser fruits alhora de la projecció idealista i del benefici especulador. ¿Fins a quin punt la ciutat cívicament desarticulada estava en condicions de fiscalitzar un esforç olímpic pel qual apostaven, des del primer dia, a primera línia, els empresaris, que hi veien un horitzó de lucre?».⁵⁶

Vázquez Montalbán assumeix la derrota dels professionals i intel·lectuals crítics i dels defensors dels interessos de les classes populars

⁵⁵ *Barcelona, cap a on vas?. Op. cit.*, p. 9-10.

⁵⁶ *Barcelones. Op. cit.*, p. 308-309.

davant la consumació d'aquest projecte urbà basat en el creixement especulatiu. Però també mostra la seva preocupació per l'articulació d'un pensament al servei del poder establert que intenta desacreditar la reflexió crítica apel·lant a un cert liberalisme urbanístic:

«Les Olimpíades hauran servit per ultimar un projecte de creixement de Barcelona tenaçment impulsat pel poder econòmic i social més especulador, al marge de la consciència crítica dels professionals i intel·lectuals i de les protestes de les avantguardes més conscients de les classes populars. En descrèdit d'aquesta dimensió crítica d'allò cultural s'ha forjat fins i tot una filosofia sobre la inutilitat de la crítica i la necessitat de deixar lliures les lleis naturals que regeixen els desenvolupaments de la societat i les ciutats».⁵⁷

Malgrat la seva mirada fiscalitzadora davant la transformació de la seva ciutat, Montalbán seguia amb atenció els canvis produïts, un símptoma més del triomf dels interessos econòmics per sobre dels ideals:

224

«Igualment es força el ritme de les construccions i de les destruccions perquè la ciutat sigui a punt de rebre el gran circ olímpic. Confesso que, malgrat les meves ja antigues, presents i futures reticències davant els Jocs Olímpics com a farsa ideològica i com a factor distorsionador del creixement d'aquesta ciutat, sóc un més dels ciutadans que van seguint els canvis de Barcelona. Gairebé sempre els pragmàtics acaben passant per sobre dels cadàvers dels crítics».⁵⁸

També reconeix l'existència d'aspectes positius derivats de les construccions olímpiques com la socialització del mar, la concentració d'instal·lacions esportives a la muntanya de Montjuïc o les comunicacions entre els diversos escenaris. Així i tot, torna a qüestionar la urgència dels Jocs que ha condicionat aquest creixement força irracional de la ciutat:

«Els Jocs Olímpics han estat positius perquè signifiquen obrir el camí al mar, per aquella part, perquè signifiquen crear

⁵⁷ "Barcelona: Norte y Sur. Las olimpiadas han impuesto un modelo de crecimiento" a: *Süddeutsche Zeitung*, 4 desembre 1990, sense paginar.

⁵⁸ "Reajustes olímpicos" a: *El País*, 2 març 1991, p. 29.

l'Anella Olímpica a Montjuïc, amb una infraestructura viària que comunica una cosa i l'altra, però també ens hem de plantejar si el model de creixement hagués estat aquest amb una certa racionalitat, i si aquest creixement no ha estat condicionat per les presses dels Jocs Olímpics». ⁵⁹

En el fons, l'escriptor barceloní assumia la tasca crítica pròpia de l'intel·lectual d'esquerres, recelós amb el poder polític i econòmic, disposat a defensar la participació dels ciutadans en un projecte que afecta la morfologia d'una ciutat, un territori vinculat tant a una memòria històrica particular com als anhels dels seus habitants:

«No volem ocultar tampoc la nostra capacitat d'embadaliment per una part del que s'ha realitzat, patrimonialment incorporat a la fesomia futura de Barcelona. És a dir, que ni l'Eduard ni jo anem de maximalistes per la vida ni per la ciutat. Ens limitem a proposar una altra vegada la funció de la crítica i de la participació a l'hora de programar una cosa que és alhora tan gegantina i tan delicada com ho és el teixit urbà d'una ciutat. Territori de coincidència de la memòria i el desig de milers d'éssers humans, amb voluntat de sentir-se lliures a la ciutat lliure». ⁶⁰

225

Davant l'escassa predisposició dels dirigents polítics per promoure la democràcia real ciutadana, Vázquez Montalbán lamenta que siguin els militants d'esquerres i els professionals contraris a la Barcelona porciolista els qui hagin liderat un projecte basat en el creixement especulatiu:

«Alguns tenim la impressió que els Jocs Olímpics han servit de coartada per reactivar aquell projecte de la Gran Barcelona que en el passat va ser considerat "franquista" o "porciolista", a tenor d'un model de creixement en el qual preval la "ciutat mercat de sòl" sobre la "ciutat-serveis", un model de creixement fet a la mesura dels interessos dels de sempre, avalats fins i tot en aquesta ocasió pel *laissez faire*, *laissez passer* d'un ajuntament governat pels socialistes i en el qual han ocupat o ocupen im-

⁵⁹ *Barcelona, cap a on vas?. Op. cit.*, p. 98-99.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 10-11.

portants càrrecs professionals, tècnics i polítics que van ser enemics implacables d'aquella Gran Barcelona especulativa».61

Un dels aspectes que més el va entristir va ser observar com al capdavant d'aquesta operació especulativa s'hi situaven polítics i arquitectes crítics amb l'urbanisme franquista en els temps de l'alcalde Porcioles. Aquests defensors de les reivindicacions democràtiques semblaven renunciar als seus ideals quan ingressaven en l'administració municipal. I no se n'està de donar noms, la qual cosa li va comportar no pocs disgustos:

«N'hi ha prou d'esmentar Jordi Borja, un dels aglutinadors de la reflexió sobre un urbanisme crític i després braç dret de l'alcalde socialista Maragall, o Lluís Millet, arquitecte crític a qui van encarregar de muntar la infraestructura dels Jocs Olímpics, o Josep Miquel Abad, cap de llista comunista i tinent d'alcalde al primer Ajuntament socialista governat per Narcís Serra i màxim responsable de programar la Barcelona Olímpica, o el mateix Oriol Bohigas, pioner de la resistència professional crítica a la ciutat porciolista i responsable de l'urbanisme i ordidor de la ciutat futura des de l'Ajuntament socialista. Des de dins de l'administració, aquests homes, entres d'altres, van posar a prova les seves antigues idees i les van moderar segons l'esperit de la transició».62

En la novel·la *El laberinto griego*, ambientada en la Barcelona preolímpica, Montalbán expressa, un cop més, el seu desencís respecte dels membres de l'esquerra antifranquista que van sacrificar les seves idees posant-se al servei d'aquest negoci publicitari, urbanístic i mediàtic:

«Va fer el mateix amb els companys d'altres temps que ara treballaven en la preparació de les Olimpíades i li va sortir un foli complet ple de noms. En aquesta ciutat qui no prepara les Olimpíades les tem, no hi ha terme mitjà. L'Oficina Olímpica, Preolímpica, Transolímpica, Postolímpica emprava les persones en altres temps menys olímpiques d'aquest món, gent que havia fet un viatge semblant al del normalien trobat a la selva: del marxisme-leninisme a la gestió democràtica

61 *Ibidem*, p. 9-10.

62 *Barcelones. Op. cit.*, p. 311.

institucional i finalment a preparar tots els Olimps que la democràcia espanyola tindria el 1992: el Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, la Fira Internacional de Sevilla, les Olimpíades, Madrid Capital Cultural d'Europa. Qui no ha perdut almenys mitja hora de la seva vida preparant la revolució, mai no sabrà què se sent quan anys després et descobreixes a tu mateix prefabricant olimps i pòdiums triomfals per als atletes de l'esport, del comerç i de la indústria. De Sierra Maestra a Olímpia. De la llarga marxa als cinquanta quilòmetres marxa. De travessar fronteres clandestinament a negociar amb els representants de tots els fabricants de cacau en pols del món, àvids d'aconseguir la concessió olímpica».⁶³

En el relat «Tal como éramos», inclòs en el llibre *El hermano pequeño*, també denuncia l'acomodació de militants de l'esquerra en llocs de responsabilitat vinculats als fastos del 92:

«La sort ha estat diferent segons els casos i, si repasso, per exemple, l'esdevenir dels components d'aquell Comitè Executiu de l'FLP, comprovo que gairebé tres quarts parts dels seus integrants no tan sols formen part de la Història sinó que han fet i fan història, bé sigui en ocupacions polítiques nítides, bé sigui en fronts importants dels desafiaments internacionals que la nostra jove democràcia aborda. Hi ha qui està treballant en l'organització del V Centenari, uns altres en l'Oficina Olímpica, alguns en l'organització de Madrid Capital Cultural d'Europa, encara que tal vegada m'excedeixi en la relació llocs-persones, perquè hi ha més llocs que persones hi havia en aquella entendridora organització».⁶⁴

 227

6. L'oblit de la memòria

Dos anys abans de finalitzar totes les obres, Vázquez Montalbán alerta sobre l'elevat preu que suposarà per a la memòria i la història de la ciutat aquest canvi, adreçat a convertir Barcelona en una de les grans urbs del planeta, que pot fer-la irrecognoscible. No obstant això, admet que s'ha d'esperar fins després dels Jocs per emetre una opinió definitiva:

⁶³ *El laberinto griego*. Barcelona: Planeta, 1991, p. 32.

⁶⁴ *El hermano pequeño*. Barcelona: Planeta, 1994, p. 126.

«Ara Barcelona vol construir-se precipitadament un prestigi postmodern, com a valor de canvi preferent en el gran mercat de les ciutats del món. A costa de la seva memòria? A costa de la seva Història? No oculto un cert recel davant l'operació, davant d'aquesta Barcelona en obres que sembla construir i destruir com si mai ningú aquí hagués construït i destruït. En qualsevol cas, cal ajornar qualsevol veredicta fins al 1993, si Déu i el president Bush ens donen salut per veure-ho».⁶⁵

Montalbán va escriure el text del musical *Flor de nit*, estrenat quatre mesos abans d'inaugurar-se l'olimpíada. Tot i que l'acció està ambientada al Paral·lel entre 1929 i 1936, les paraules de Reynals Vell, cronista de la ciutat, reflecteixen el dolor de l'escriptor català davant una transformació urbanística que, juntament amb l'enderrocament de multitud d'edificis associats al paisatge de la seva infantesa, ha destruït també la seva memòria:

«Per construir cal destruir... Això deien els anarquistes i jo mateix ho pensava, encara que una mica matisat... Però cada vegada m'agraden menys les destruccions. És com si desaparegués una part de mi mateix, del meu paisatge. L'alcalde em porta de destrucció en destrucció. Entusiasmat perquè jo sóc el degà dels cronistes de la ciutat. Sembla com si li agradés veure com cauen els trossos de la meva Barcelona, de la meva memòria».⁶⁶

En *El laberinto griego*, Vázquez Montalbán explica com aquestes modificacions als carrers de la ciutat destrueixen la història plasma- da en els edificis antics, una memòria sacrificada a les necessitats estètiques de l'exhibició olímpica. Fins i tot es posaven en perill els fonaments de la catedral amb unes obres que pretenien impulsar el turisme:

«Va trepitjar els carrerons abandonats a la seva història inútil, a la recerca de la ciutat restaurada per actuar com a aparador olímpic. La catedral treia el cap, tot i que distant, a les obres d'un pàrquing subterrani que permetria augmentar el nombre

⁶⁵ "Barcelona: la ciudad de los prodigios irremediables" a: *Op.cit.*, sense paginar.

⁶⁶ *Flor de nit*. Barcelona: Edicions 62, 2001, p. 15.

de japonesos que la visitaran abans que arribi l'any dos mil».⁶⁷

A *Barcelones* expressa el desig que les construccions olímpiques no enterrin el passat de la ciutat i permetin mantenir el vincle dels seus habitants amb la dimensió lúdica de l'existència representada en l'aigua que raja de les fonts de la muntanya de Montjuïc:

«Hi haurà un final feliç, si és que hi ha finals feliços, si aquesta muntanya sap conservar tot el que ha construït sense amagar les fonts que van convocar durant segles milers de barcelonins. Que la semiòtica que porti als temples de l'esport i la cultura reservi part del seu llenguatge a aquests rutes amagades que busquen una veritat lúdica i necessària tan elemental com l'aigua. Que va més enllà de la línia imaginària del final d'un mil·lenni. Del començament d'un altre».⁶⁸

Després de quatre anys d'obres, a punt de finalitzar la remodelació de la ciutat, Vázquez Montalbán s'atreveix a afirmar que la competició olímpica només ha estat una excusa per a un canvi radical de l'imaginari barceloní. El nou símbol d'aquesta Barcelona postmoderna nascuda a l'empara de l'olimpisme serà la torre de comunicacions de Foster:

229

«Ara la ciutat està presidida per una gegantina torre de comunicacions de Foster, inevitable per a la mirada, i vagis on vagis t'assalta la postmodernitat com a proposta d'eclecticisme estètic i funcional. De la Vila Olímpica a l'Anella Olímpica i a l'Aeroport. Per resoldre aquesta relació olímpicament fonamental, s'ha canviat tota una ciutat, s'ha destruït una part del seu imaginari i la seva memòria, però tal vegada només així es pot donar pas a un nou imaginari barceloní i a una nova memòria. Ja ho deien els clàssics de l'esperança o del conformisme: en tota fi hi ha un principi».⁶⁹

Dins de la transformació de la ciutat, el barri del Raval, on havia nascut i passat la seva infància i adolescència, va patir canvis importants a causa de l'expulsió dels veïns d'uns habitatges que no encaixaven en el projecte olímpic. Aquesta operació de maquillatge ur-

⁶⁷ *El laberinto griego. Op. cit.*, p. 61.

⁶⁸ *Barcelones. Op. cit.*, p. 331.

⁶⁹ "Barcelona: de 1992 al infinito" a: *Ronda Iberia*, 20 maig 1992, sense paginar.

banístic es va desenvolupar sense cap mena de sensibilitat ètica amb les persones de tota la vida que transitaven per aquells carrers. Vázquez Montalbán denuncia el resultat d'aquesta política municipal olímpica que ha permès a les màfies ocupar el barri. Davant d'aquesta situació, els veïns es troben indefensos i sense l'ajut d'un ajuntament que hauria d'haver invertit els seus recursos a dissenyar un model urbanístic al servei dels ciutadans:

«L'urbanisme obre camins al Raval barceloní: ¿on ha anat a parar la gent que vivia en el que eren miserables cases i ara són carrers, buits perquè hi circulin l'aire, la higiene i la mirada de l'altre? Amb els Jocs Olímpics, Barcelona va optar per un model de ciutat pasteuritzada, per liquidar els seus contrastos entre la geometria de l'eixample burgès i la compassió dels seus engonals o els seus extraradis, aquests llocs que els sobren als amos de la ciutat i on habiten els perdedors socials. Geometria i compassió és una fórmula, geometria o compassió és un drama. Ara el Raval queda estigmatitzat com a mercat de pedofília, mercat, pel que sembla, conegut per policies i jutges, però sense el pressupost suficient per protegir les víctimes, pressupost tal vegada gastat modificant el model urbanístic, sacrificat a la geometria d'una ciutat definitivament postolímpica».⁷⁰

230

Amb el canvi de mil·lenni Montalbán inicia la seva reconciliació amb la ciutat postolímpica en la novel·la *El hombre de mi vida*. L'escriptor barceloní intenta presentar els aspectes positius d'aquesta transformació urbanística. Tot i que encara era massa d'hora per veure els nous espais plens de vida i activitat⁷¹.

7. Conclusió

Un cop acoblats els textos montalbanians relatius a l'Olimpíada barcelonina, apareix davant nostre un discurs coherent i original. Vázquez Montalbán no és un cronista asèptic que descriu els fets, sinó que els relata, és a dir, els relaciona. Mostra els vincles, de vegades invisibles, que expliquen l'evolució dels esdeveniments. Com

⁷⁰ "Raval" a: *El País*, 4 agost 1997, darrera pàgina.

⁷¹ Georges TYRAS. *Geometrías de la memoria. Conversaciones con Manuel Vázquez Montalbán*. Granada: Zoela, 2003, p. 131.

a intel·lectual compromès, destapa trames ocultes, desemmascara els ardits del poder i descobreix els fils subterranis que incideixen en les decisions i els comportaments. Amb la seva dosi de lucidesa pretén protegir la societat de les estratègies de dominació a què està exposada.

Les Olimpíades no són un esdeveniment exòtic, aliè a la seva quotidianitat. Els Jocs del 92 van desembarcar a la seva Barcelona natal i la van transformar radicalment. La muntanya de Montjuïc, el barri del Poblenou amb la construcció de la Nova Icària, el degradat Raval... van patir el frenesí olímpic. Aquesta experiència li va aportar informació directa per comprovar *in situ* els efectes del moviment olímpic, incloent-hi la descarada apropiació per part de governs i empresaris, així com la rehabilitació política de personalitats vinculades al franquisme.

El cas de Barcelona 92 resulta paradigmàtic. Per a alguns va significar la independència simbòlica de Catalunya pel fet de donar a conèixer la seva identitat nacional al món sencer. També va posar de manifest la solidesa de la transició democràtica, així com la modernització del país duta a terme pels governs socialistes.

Alhora, va resultar un èxit sense precedents per als inversors immobiliaris. Es va escollir Montjuïc com a centre de la celebració, una muntanya amb clara vocació olímpica. Vinculada a través d'una llegenda a la figura d'Hèrcules, havia estat l'escenari de l'Exposició Universal de 1929 i, durant la II República, de l'Olimpíada Popular alternativa a la de Berlín (1936), usurpada pel nazisme.

La construcció del conjunt residencial dels esportistes era una altra metàfora. Es va triar el districte del Poblenou, on, en el segle XIX, un grup de seguidors del socialista utòpic Étienne Cabet van fundar una comunitat anomenada Icària. A la fi del segle XX, la Vila Olímpica va esdevenir l'emblema d'una nova imatge de la ciutat. Expressava el triomf d'un urbanisme subordinat a les directrius dels especuladors no sempre d'acord amb les necessitats dels ciutadans. Els habitants que enlletgien Barcelona van ser exiliats a barris menys visibles. Malgrat tot, es va aconseguir democratitzar el mar. Per fi, la ciutat es reconciliava amb la seva façana litoral.

Vázquez Montalbán es lamenta de la deserció dels polítics que, en altres temps compromesos amb la lluita antifranquista, al 92 van claudicar davant les pressions empresarials en vendre la ciutat al més-dient. No perdona els crítics amb els desgavells urbanístics de l'alcalde Porcioles i que després van promoure una ciutat de disseny. Tot i això, anys més tard Montalbán va reconèixer els beneficis urbanístics d'aquesta remodelació.

Les tensions entre les diverses administracions i grups polítics no van aconseguir enterbolir un triomf col·lectiu que feia palesa la potència d'un olimpisme capaç de superar les seves contradiccions. Les victòries esportives, la nova fisonomia urbana, la implicació ciutadana, l'èxit del voluntariat i la popularització de l'activitat física són algunes fites de la Barcelona del 92.

Jordi Osúa Quintana
Doctor en Ciències de l'Esport, INEFC Barcelona (UB)
josua@xtec.cat

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2017]